

აღფასლან ალთან

განსხვავებული და თანმხვედრი აზრების მნიშვნელობა თურქეთის სასამართლო პრაქტიკაში¹

აღფასლან ალთან

სამართლის დოქტორი,
თურქეთის საკონსტიტუციო სასამართლოს წევრი.

კომიტეტსა თუ ჯგუფში მიმდინარე დისკუსიების დროს კონკრეტული გადაწყვეტილების მისაღებად კონსენსუსი და ერთსულოვნება ყოველთვის არ მიიღწევა. განსხვავებული მოსაზრებების გათვალისწინება ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი პრაქტიკაა გადაწყვეტილების მიღების პროცესში და, საზოგადოდ, ის ხელს უწყობს დემოკრატიული ხასიათის შეთანხმების მიღწევას.

როცა ამ საკითხს სამართლის კუთხით განვიხილავთ, ჩვენ განსხვავებული და თანმხვედრი აზრების კონცეფციას ვაწყდებით. განსხვავებული და თანმხვედრი აზრების კონცეფცია შეიძლება მოკლედ დავახასიათოთ როგორც დემოკრატიული მექანიზმი, რომელიც კენჭისყრისას უმცირესობაში აღმოჩენილი მოკამათეების იდეებსა და აზრებს ასახავს.

ზოგიერთი იურისტი ამტკიცებს, რომ სასამართლოს გადაწყვეტილება არ უნდა ითვალისწინებდეს განსხვავებულ ან უმცირესობათა ხმებს. გამოთქმულია მოსაზრება, რომ გადაწყვეტილებაში არ უნდა შედიოდეს უმცირესობათა აზრები, ისინი არ უნდა იბეჭდებოდეს და არც უნდა ცხადდებოდეს იმის გამო, რომ მათი გამოქვეყნება სასამართლო სისტემისადმი ნდობაზე მოქმედებს, რომ ისინი ნეგატიურ ზეგავლენას ახდენენ სასამართლო გადაწყვეტილებებზე და არ შეესაბამებიან სასამართლოს უზენაესობას². ამ თვალსაზრისის მიხედვით, განსხვავებული ხმა შეიძლება უმრავლესობის ხმად იქცეს, როცა რომელიმე პალატის ან კოლეგიის შემადგენლობა გამოიცვლება. და თუ ეს მცირე

¹ მოხსენება მომზადდა საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს მიერ ორგანიზებული შავი ზღვის რეგიონული კონფერენციისთვის თემაზე: განსხვავებული და თანმხვედრი მოსაზრებების მნიშვნელობა სასამართლო მეთვალყურეობის განვითარებისთვის. კონფერენცია ჩატარდა ევროპის საბჭოს ვენეციის კომისიასა და გერმანიის ტექნიკური თანამშრომლობის საზოგადოებასთან თანამშრომლობით საქართველოში, ქალაქ ბათუმში, 2010 წლის 17-18 სექტემბერს.

² მუჰამეთ ოზეკესი, Muhammet ÖZKES, The Right to Public Hearing in Civil Procedural Law, Yetkin Publishing, 2003, p. 181.

პერიოდში მოხდება, არსებობს იმის ალბათობა, რომ საკონსტიტუციო სასამართლოს მნიშვნელოვან გადაწყვეტილებებზე დისკუსიები შეამცირებს საკონსტიტუციო სასამართლოს სანდოობას.

მიუხედავად ამ ნეგატიური შეხედულებებისა, არსებობს სხვა პოზიციაც განსხვავებულ აზრთან დაკავშირებით. ამ პოზიციის თანახმად, თუ პალატის ან კოლეგიის ყველა წევრი არ იზიარებს ერთსა და იმავე მოსაზრებას, მაშინ განსხვავებული აზრი შეტანილ უნდა იქნეს გადაწყვეტილებაში³. ეს მეორე მიდგომა გაზიარებულია და მიღებულია როგორც სასამართლო გადაწყვეტილებების საერთო და გავრცელებული პრაქტიკა.

ადვილი შესამჩნევია, რომ კომიტეტებისა და ჯგუფების გარკვეული გადაწყვეტილებები ერთსა და იმავე საკითხზე დროთა განმავლობაში იცვლება. შესაბამისად, არ არის გამორიცხული, რომ უმცირესობათა აზრები უმრავლესობის მოსაზრებებზე იქცეს. მიუხედავად იმისა, რომ მსგავსი სიტუაცია ერთი შეხედვით შეიძლება ისე შეფასდეს, თითქოს ადგილი აქვს ინსტიტუციურ შეუსაბამობას ან დაპირისპირებას, რეალურად ეს მინიშნებაა განსხვავებული თუ თანმხვედრი აზრების ინსტიტუციურ ტრანსფორმაციასა და განვითარებაში შეტანილ წვლილზე⁴.

ცნობილია, რომ ადამიანის ბუნებისთვის უცხოა ის ფაქტი, რომ დემოკრატიულ საზოგადოებაში აზრის გამოხატვა ზოგჯერ გარკვეულ შაბლონებამდეა დაყვანილი. განსხვავებული ხმა, როგორც პროცედურული საკითხი და დემოკრატიული კონცეფცია, რომელიც იმ პირთა გადაწყვეტილების ღირებულებას ასახავს, რომლებიც უმცირესობაში აღმოჩნდნენ კენჭისყრისას, მხოლოდ გამოხატვის თავისუფლების ფორმას კი არ წარმოადგენს, არამედ ის ხელს უწყობს სასამართლოს სათანადო მუშაობასაც. ამ თვალსაზრისით განსხვავებულ აზრს განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს ნებისმიერი სასამართლოს გადაწყვეტილების ფორმირებისას. ჩვეულებრივ, სასამართლო უმრავლესობით იღებს გადაწყვეტილებას. როცა განსხვავებული აზრი და მისი მოტივირება გადაწყვეტილებაშია ჩართული, საგანი ღრმად უნდა იყოს შესწავლილი და განხილული განსხვავებულ აზრთან დამოკიდებულებაში. მან შესაძლოა მომავალში დიდი ზეგავლენა იქონიოს გადაწყვეტილებასთან დაკავშირებით გამართულ დისკუსიებსა და შეფასებაზე.

განსხვავებული და თანმხვედრი აზრის კონცეფციებს, რომლებიც დიდი პოლიტიკური და სამართლებრივი მნიშვნელობისაა, მხოლოდ უმრავლესობით მიღებული გადაწყვეტილების და გადაწყვეტილების დასაბუთებისთვის აქვთ აზრი. საკონსტიტუციო სასამართლოს მიერ ერთსულოვნად მიღებული გადაწყვეტილებისგან განსხვავებით, უმრავლესობით მიღებული გადაწყვეტილების შედეგის ზემოქმედება შეიძლება მრავალგვარ ინტერპრეტირებას დაექვემდებაროს, გამომდინარე განსხვავებული ხმების რაოდენობისა და მიზეზებისგან. განსხვავებული ხმა განსხვავებულ თვალსაზრისებს წამოსწევს იმ საქმეებში, რომლებშიც შეთანხმების მიღწევა შეუძლებელია და რომლებიც განხილვას საჭიროებენ.

³ მუსტაფა გონიული, Mustafa GÖNÜL, Dissenting Opinion on Turkish Constitutional Justice, Public Administration Digest, Volume 28, June 1995, No.2, p.11.

⁴ მუსტაფა გონიული, ზემოთ ნახსენები სტატია, გვ. 11.

განსხვავებული აზრების წყალობით, შეიძლება სამეცნიერო დისკუსიების გამართვა სამომავლოდ. შესაძლებელია აგრეთვე, რომ განსხვავებული გადაწყვეტილება იქნეს მიღებული იმ საგანზე კამათისა და დისკუსიის შემდეგ, რომელზეც ყურადღება გამახვილდა განსხვავებულ აზრში და გადაწყვეტილებაში. უეჭველია, რომ ასეთ შედეგებს განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს სამართლის დინამიკასა და განვითარებაში.

ვინაიდან სასამართლოს კოლეგიის თითოეულმა წევრმა საქმის სრული შეფასება უნდა გააკეთოს, საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილებაში მისი ყოველი წევრის შეფასება შედის⁵. განსხვავებული მოსაზრებების მქონე მოსამართლეთა თვალსაზრისი ასახულია განსხვავებულ აზრში⁶. ამიტომ შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ გადაწყვეტილება უნდა შეიცავდეს განსხვავებულ აზრს.

მინდა ვისაუბრო თურქეთის საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილებებზე ჩამოყალიბებული განსხვავებული აზრების სამართლებრივ საფუძვლებზე.

უპირველეს ყოვლისა, უნდა აღინიშნოს, რომ განსხვავებული ხმები პროცედურული საკითხია. ამის საფუძველს კანონმდებლობის ნორმები იძლევა⁷. თურქეთის საკონსტიტუციო სამართალწარმოებაში განსხვავებული აზრის პოზიტიური სამართლებრივი საფუძველია „საკონსტიტუციო სასამართლოს საქმიანობის ორგანიზებისა და პროცედურების შესახებ“ №2949 კანონის 53-ე მუხლი. მუხლში მოცემული წესის თანახმად, „საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილებები იწერება მათ დასაბუთებასთან ერთად. გადაწყვეტილებებს ხელს აწერენ პრეზიდენტი და ის წევრები, რომლებიც მონაწილეობენ საქმის წარმოებასა და განხილვაში. მოსამართლეები, რომლებიც არ ეთანხმებიან გადაწყვეტილებას, ახსნა-განმარტებას გადმოსცემენ გადაწყვეტილებაში. გადაწყვეტილებების შესახებ შეტყობინება ეგზავნებათ დაინტერესებულ პირებს“.

მეორე მხრივ, საკონსტიტუციო სასამართლოს რეგლამენტის მე-12 მუხლის პირველი პუნქტი ითვალისწინებს, რომ „მოსამართლეები, რომლებიც მონაწილეობენ გადაწყვეტილების მიღებაში, მოსამართლეები, რომლებიც უმცირესობაში არიან, და გადაწყვეტილების მოკლე შინაარსი აღინიშნება ოქმებში“. მე-5 პუნქტში, №2949 კანონის 53-ე მუხლის მსგავსად, ნათქვამია, რომ „მოსამართლეები, რომლებიც უმცირესობაში აღმოჩნდებიან, მიუთითებენ მათი მოსაზრების საფუძველს განსხვავებულ აზრში, რომლის ჩამოყალიბება მათ შეუძლიათ ერთად ან დამოუკიდებლად, ერთი თვის განმავლობაში იმ დღიდან, როცა გადაწყვეტილების პროექტი დღის წესრიგში შევა“. გადაწყვეტილების და დასაბუთების ჩამოსაყალიბებლად კანონმდებლობა ერთ თვეს გამოჰყოფს, რადგან ადრე მათი მიღება ხშირად გვიანდებოდა.

იყო ისეთი შემთხვევებიც, როცა განსხვავებული აზრი თურქეთის საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილებაზე რამდენიმე საქმეში მოგვიანებით უმრავლესობის მიერ იქნა

⁵ მუჰამეთ ოზეკესი, Muhammet ÖZEKES, **The Right to Public Hearing in Civil Procedural Law and Some Current Issues**, Directorate of Global Law Education Programs (IGUL), Edition No:4, Nergiz Publishing, Ankara 2004, sh.267.

⁶ Mustafa ALP, **So-called (Observable) Reasoning in Court Decisions from Point of Constitutional Court**, Prof Dr. Tevfik Birseli' e Armağan, Izmir 2001, sh.241.

⁷ მუსტაფა გონიული, ზემოთ ნახსენები სტატია, გვ. 15.

მიღებული და ამ გზით უმრავლესობის აზრად ჩამოყალიბდა. თუკი ზოგადად მივუდგებით საკითხს, შეიძლება განვაცხადოთ, რომ აზრთა ცვლილებები და მოსაზრებათა მრავალფეროვნება უფრო ხშირად გვხვდება იმ გადაწყვეტილებებთან დაკავშირებით, რომლებიც ძირითად უფლებებსა და საყოველთაო სტანდარტებს ეხება თურქეთის საკონსტიტუციო სასამართლოს ქრილში. ახლა შევეხები რამდენიმე განსხვავებულ აზრს თურქეთის საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილებებზე. მოგვიანებით ეს განსხვავებული აზრები გაზიარებულ იქნა მოსამართლეთა უმრავლესობის მიერ და ისინი უმრავლესობათა მოსაზრებებად იქცა.

გადაწყვეტილებები პოლიტიკური პარტიების გაფრთხილების შესახებ

2000 წლის დასაწყისისთვის საკონსტიტუციო სასამართლოს წევრებს განსხვავებული მოსაზრებები ჰქონდათ პოლიტიკური პარტიების დაშლის შესახებ, რაც აისახა კიდევ გადაწყვეტილებებზე ჩამოყალიბებულ განსხვავებულ აზრებში.

2001 წელს თურქეთის კონსტიტუციის 68-ე და 69-ე მუხლები შეიცვალა და ახალი მუხლებით განისაზღვრა პოლიტიკურ პარტიათა დაარსების, მათი საქმიანობისა და დაშლის წესები. ეს ნორმები შეიძლება დემოკრატიულ სოციალურ სახელმწიფოში გამოყენებად წესებად მივიჩნიოთ. ახალი ნორმების თანახმად, პოლიტიკური პარტია შეიძლება დაიშალოს, თუკი მისი შინაგანაწესი და პროგრამა წინააღმდეგობაში მოდის კონსტიტუციის 68-ე მუხლის მე-4 პუნქტთან, თუ ის ისეთ საქმიანობას ეწევა, რომელიც არღვევს ამავე მუხლის ნორმებს, იღებს დაფინანსებას საზღვარგარეთის ქვეყნებიდან, საერთაშორისო ინსტიტუტებისგან, ფიზიკური და კორპორატიული პირებისგან.

პოლიტიკური პარტიების შესახებ კანონის 104-ე მუხლი ადგენს, რომ თუკი პოლიტიკური პარტიის საქმიანობა ეწინააღმდეგება კანონს პარტიების შესახებ, პარტია იღებს გაფრთხილებას საკონსტიტუციო სასამართლოსგან. ამის შემდეგ, თუ პარტია ექვსი თვის ვადაში კონფლიქტს არ მოაგვარებს, საკონსტიტუციო სასამართლო საქმეს აღძრავს პარტიის წინააღმდეგ, მისი დაშლის მიზნით.

მოსამართლეებმა, რომლებმაც განსხვავებული აზრები ჩამოაყალიბეს პოლიტიკური პარტიების გაფრთხილებასთან დაკავშირებით მიღებულ გადაწყვეტილებებზე, აღნიშნეს, რომ კონსტიტუცია არ შეიცავდა ისეთ ნორმას, რომელიც მოითხოვდა პოლიტიკური პარტიის დაშლას, 104-ე მუხლის მოთხოვნების დარღვევის მიზეზით. ვინაიდან კონსტიტუცია არ შეიცავდა მკაფიო ნორმას პოლიტიკური პარტიის დაშლის შესახებ, დაუშვებელია მისი დაშლა იმ მიზეზებით, რომლებსაც კანონი ითვალისწინებს.

ექვსეულისა, რომ კანონმდებელს შეუძლია, დაშლის ნაცვლად, ახალი სანქციის დაწესება პოლიტიკური პარტიისთვის.

განსხვავებულ აზრებში გადმოცემული მოსაზრებების შესახებ ინტენსიური დისკუსიები გაიმართა. შედეგად, კანონმდებლებმა 104-ე მუხლი 2003 წელს შეცვალეს. ახალი ნორმების თანახმად, პოლიტიკურ პარტიას, რომელიც არ გაითვალისწინებს საკონსტიტუციო სასამართლოს გაფრთხილებას, შეუწყდება სახელმწიფო დაფინანსება, მაგრამ ის აღარ დაიშლება.

ამგვარად, ნათელია, რომ მოსამართლეთა მიერ გამოთქმულმა განსხვავებულმა აზრებმა კანონმდებლები აიძულა, შეეცვალებინათ ნორმა პოლიტიკური პარტიის გაუქმების შესახებ. ეს ერთ-ერთი მნიშვნელოვანია შედეგია, რაც განსხვავებულ აზრს მოჰყვება პარტიებისთვის.

უძრავი ქონების საიჯარო თანხების ყოველწლიური მატება

2000 წელს კანონში უძრავი ქონების იჯარის შესახებ შევიდა დროებითი მუხლი, რომლის თანახმად, უძრავი ქონების საიჯარო თანხა არ უნდა გაზრდილიყო 25%-ზე მეტად 2000 წლის განმავლობაში და 10%-ზე მეტად მომდევნო, 2001 წელს.

ადგილობრივმა სასამართლომ საკონსტიტუციო სასამართლოს მიმართა დროებითი მუხლიდან ფრაზის „25%-ზე მეტად 2000 წლის განმავლობაში“ ამოღების თხოვნით. ადგილობრივი სასამართლო ამტკიცებდა, რომ უძრავი ქონების საიჯარო თანხის მაქსიმალური ზღვრის დადგენა საკანონმდებლო ნორმით არ შეესაბამებოდა სოციალური სახელმწიფოს პრინციპებს, როდესაც კანონის უზენაესობა ბატონობდა. ადგილობრივმა სასამართლომ აღნიშნა აგრეთვე, რომ მას ნეგატიური შედეგები ჰქონდა უძრავი ქონების მფლობელებთან მიმართებაში. უნდა აღინიშნოს, რომ ის წლები ინფლაციის მაღალი მაჩვენებლით ხასიათდებოდა თურქეთში.

საკონსტიტუციო სასამართლომ ვერ დაადგინა, რომ ხსენებული მუხლი კონსტიტუციას არ შეესაბამებოდა. სასამართლოს აზრით, უძრავი ქონების საიჯარო თანხები სულ იზრდებოდა და უარყოფით გავლენას ახდენდა სოციალურ და ეკონომიკურ ცხოვრებაზე. ახლად შემოტანილი მუხლის მიზანი იყო მფლობელსა და მოიჯარეს შორის ეკონომიკური ბალანსის უზრუნველყოფა. უძრავი ქონების იჯარა მხოლოდ ვალდებულებით სამართალთან კი არ არის დაკავშირებული, ის კავშირშია საჯარო სამართალთანაც. თუ სახელმწიფო რაიმე ზომას გაატარებს უძრავი ქონების სიმცირის მიზეზით, საიჯარო თანხები მუდმივად და მნიშვნელოვნად გაიზრდება. ვინაიდან იჯარა სოციალური საკითხია, სახელმწიფომ შეიძლება დაადგინოს მისი ზღვრული ოდენობა. ამგვარად, საკონსტიტუციო სასამართლომ არ დააკმაყოფილა სარჩელი და დაადგინა, რომ დროებითი მუხლი არ ეწინააღმდეგებოდა კონსტიტუციას.

განსხვავებულ აზრში აღნიშნულია, რომ ხელშეკრულების გაფორმებისა და კერძო ბიზნესის წარმოების თავისუფლება კონსტიტუციის 48-ე მუხლშია ფორმულირებული და ის ადა-

მიანის ერთ-ერთ უფლებად მიიჩნევა ძირითად უფლებებსა და თავისუფლებებს შორის. ამას გარდა, კონსტიტუციის 35-ე მუხლი ითვალისწინებს, რომ ყველას აქვს ქონების ფლობისა და მემკვიდრეობის მიღების უფლება. მიუხედავად ამ ნორმებისა, დაუშვებელია მაქსიმალური ზღვრის დაწესება დროებითი მუხლით. ეს მუხლი არ ემსახურება საზოგადოებრივ ინტერესს, რადგან ქონების მფლობელების საწინააღმდეგოდ და დამქირავებელთა სასარგებლოდ მუშაობს. ასე რომ, შეიძლება ვაღიაროთ, რომ დროებითი მუხლი მარეგულირებელ წესს შეიცავს, რაც ხელშეკრულების გაფორმების თავისუფლებას ეწინააღმდეგება.

ერთი წლის შემდეგ სასამართლომ განიხილა თხოვნა მაქსიმალური ოდენობის წლიური 10%-ის დადგენის შესახებ. ამჯერად სასამართლო სრულად დაეყრდნო განსხვავებულ აზრებს, რომლებიც გადაწყვეტილებაზე ჩამოყალიბდა. თანამედროვე დემოკრატიები ის რეჟიმებია, რომლებშიც მაქსიმალურად არის უზრუნველყოფილი ძირითადი უფლებები და თავისუფლებები. მიუღებელია ისეთი ნორმების შემოტანა კანონმდებლობაში, რომლებიც ზღუდავენ ძირითად უფლებებსა და თავისუფლებებს ფართო მნიშვნელობით ან ხელმიუწვდომელს ხდიან მათ მოქალაქეებისთვის. ვინაიდან ეს შეზღუდვა შეეხო ძირითადი უფლებების არსს, ის შეუსაბამო გახდა იმ მოთხოვნებთან, რომლებსაც დემოკრატიული, სოციალური წყობა აყენებს. ამგვარად, უძრავი ქონების საიჯარო თანხის შეზღუდვა დაშორდა საკუთარ მიზანს და გაგვაკეთებინა დასკვნა, რომ დაირღვა სამართლიანი ბალანსი მფლობელსა და მოიჯარეს შორის ამ უკანასკნელის საზიანოდ და იმ ხარისხით, რომელიც ვერ იქნება მიჩნეული მისაღებად და გონივრულად დემოკრატიული სოციალური წყობის კონტექსტში. ამ შემთხვევაში ის შეუსაბამოა დემოკრატიული სოციალური წყობის მოთხოვნებთან.

ამგვარად, ამ შემთხვევიდან ჩანს, რომ სასამართლოს ადრე მიღებულ გადაწყვეტილებაზე ჩამოყალიბებულ განსხვავებულ აზრში გამოხატული იდეები მოგვიანებით სასამართლოს გადაწყვეტილებად იქცა.

თუ შევისწავლით 2008-დან 2010 წლამდე საკონსტიტუციო სასამართლოს მიერ მიღებულ გადაწყვეტილებებზე განსხვავებული აზრების რაოდენობასა და პროპორციულ განაწილებას, დავინახავთ, რომ 403 გადაწყვეტილებიდან 257 ერთსულოვნად არის მიღებული, ხოლო განსხვავებული აზრი ერთ გადაწყვეტილებაზეა გამოთქმული 146 გადაწყვეტილებიდან. ეს ციფრები გვიჩვენებს, რომ ერთსულოვნება გადაწყვეტილებათა 65%-ის შემთხვევაში არ იქნა მიღწეული. 2008 წლამდე სასამართლოს მიერ ერთსულოვნად მიღებული გადაწყვეტილებების რაოდენობა ნაკლებია ხმათა უმრავლესობით მიღებულებზე. ამას გარდა, გადაწყვეტილებების ანალიზი იმასაც გვიჩვენებს, რომ ერთსულოვნად მიღებული გადაწყვეტილებები არ ეხება თურქეთის საკონსტიტუციო სასამართლოს პრაქტიკისა და დოქტრინის პრობლემურ საკითხებს.

ჩემი აზრით, იმ გადაწყვეტილებათა სიმრავლე, რომლებზეც განსხვავებული აზრები გამოითქვა, გვიჩვენებს, რომ ამ საქმეებზე ფართო და სიღრმისეული კამათები გაიმართა სასამართლო სხდომაზე.

უფრო მეტი მაგალითის მოტანა შეიძლებოდა თურქეთის საკონსტიტუციო სასამართლოს მიერ მიღებულ გადაწყვეტილებებზე ჩამოყალიბებულ განსხვავებულ მოსაზრებებთან დაკავშირებით. მიუხედავად იმისა, რომ მათ გამოქვეყნებაზე ნეგატიური აზრი არსებობს, იმის

უარყოფა, რომ ამ აზრებს პოზიტიური გავლენა აქვთ საკონსტიტუციო მართლმსაჯულებაზე, შეუძლებელია. ჩვენ ხელთ გვაქვს კონკრეტული მონაცემები, რომლებიც მიუთითებს განსხვავებული ხმებისა და აზრების მიერ შეტანილ წვლილზე საკონსტიტუციო მართლმსაჯულების განვითარების საქმეში თურქეთის საკონსტიტუციო სამართალში. ჩემთვის სასიხარულოა, რომ საკონსტიტუციო მართლმსაჯულების განვითარება მიმართულია კანონის უზენაესობაზე, ადამიანის უფლებებსა და ზოგადსაკაცობრიო ღირებულებებზე დამყარებული სახელმწიფოსაკენ.